

УДК 330.101: 502.35

О. Р. ЩІПАНОВСЬКА,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін,
Національна академія статистики, обліку та аудиту

Учіння як провідний чинник професійного й особистісного розвитку майбутніх фахівців

Проведено теоретичний аналіз досліджень учіння як специфічної форми активності суб'єкта навчання (студента), сучасних підходів до учіння, окреслено перспективи їх застосування для підвищення ефективності навчання та подальшого цілеспрямованого використання у професійній діяльності успішно сформованих навичок оброблення й засвоєння навчального матеріалу (нової інформації) та саморегуляції.

Ключові слова: учіння, стиль учіння, мотивація учбової діяльності, саморегуляція, підхід до учіння, глибокий підхід, поверхневий підхід, стратегічний підхід, ефективність навчання.

Постановка проблеми. Підготовка висококваліфікованих фахівців тісно пов'язана з якістю навчання в системі сучасної вищої професійної освіти. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті визначила, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості, забезпечення високої якості освіти випускникам середньої та вищої школи. Політичні та соціально-економічні зміни, що відбуваються останнім часом в Україні, обумовлюють пошук шляхів вирішення проблем, пов'язаних із розривом між сформованими загальнопрофесійними знаннями випускників вищих навчальних закладів (ВНЗ) і компетенціями та якостями, необхідними конкретній професії.

Проблемним питанням можна назвати і сформовану практику, згідно з якою ми готуємо фахівців на основі наукових представлень (уявлень), які є актуальними на сьогоднішній день, у той час як найбільш зрілими і самостійними ці фахівці стануть у відносно далекому майбутньому, де отримані знання виявляться застарілими, і єдиним виходом з такої ситуації виявиться їх поповнення в процесі навчання. Окрім цього, не менш гострою проблемою сучасної педагогічної психології є адаптація студентів-першокурсників до нових умов навчальної діяльності у вищих навчальних закладах. Загальновідомо, що саме на першому курсі у студентів виникають найбільші труднощі у зв'язку зі збільшенням потоку інформації і ускладненням змісту досліджуваного матеріалу, коли використані раніше в процесі шкільного навчання стратегії і стилі навчальної діяльності виявляються малоефективними [1].

Вищезазначене спонукає нас на пошук чинників підвищення ефективності навчання та психологічного розвитку студентів ВНЗ – майбутніх фахівців. Як один з варіантів вирішення викладених вище проблем можна запропонувати різноманітні видозміни умов навчання студентів: постійне оновлення змісту та обсягу програм навчальних дисциплін, кількісного та якісного складу компетенцій усередині цих програм, навантаження студентів новими науковими знаннями, спроба краще структурувати ці знання з метою їх більш ефективного засвоєння студентами. До цих питань цілком розумно і обґрунтовано можна підійти також з іншого боку, розглянувши перспективу підвищення ефективності навчання шляхом аналізу індивідуальних відмінностей навчальної діяльності студентів і подальшого цілеспрямованого формування у них успішних способів засвоєння навчального матеріалу та саморегуляції. Варто зазначити, що цей спосіб вирішення питання видається особливо важливим, тому що після закінчення ВНЗ фахівець

© О. Р. Щіпановська, 2014

неминуче стикається з необхідністю постійно підвищувати свою компетентність, зростати в професійному та особистісному плані, долати розрив між вимогами, які до нього висувуються, і наявними у нього компетенціями, а завдяки сформованим способам засвоєння і саморегуляції цей процес буде більш оптимізованим. Такою специфічною формою індивідуальної активності, що спрямована на засвоєння знань, формування навичок і вмінь та розвиток особистості, виступає учіння [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до дослідження підходів до учіння позначився в 70-х роках ХХ століття у Великій Британії (Н. Ентвістл, Дж. Біггс) і Швеції (Ф. Мартон, Р. Сальє). Науково-теоретичні основи визначення індивідуальних способів засвоєння інформації в учбовій діяльності (стилю учіння) та формування способів саморегуляції і засвоєння знань та обґрунтування сутності різних підходів до учіння сформульовані зарубіжними та вітчизняними вченими, серед яких Й. Лінгарт, Г. Клаус, Л. Ітельсон, Р. Сальє, М. Проссер, Р. Міллар, Ф. Мартон, Л. Виготський, О. М. Леонтьєв, П. Гальперін, Г. Костюк, Є. В. Олейникова, А. А. Сухотін, Р. Ф. Кривошапова, Е. А. Красновський, В. З. Резнікова, І. І. Ільєсов, Г. В. Беленька, Л. З. Сердюк та ін.

Метою публікації є теоретичний аналіз досліджень учіння як специфічної форми активності суб'єкта навчання (студента), сучасних підходів до учіння та розгляду перспективи підвищення ефективності навчання шляхом аналізу та врахування індивідуальних відмінностей учбової діяльності студентів.

Виклад основного матеріалу. Теоретичні витоки “навчання” та “учіння” беруть початок ще від ідей відомого філософа і педагога ХІХ ст. Джона Дьюї. Теорії навчання та учіння діяльності розробляють учені-педагоги та психологи, зокрема представники педагогічної психології: Г. С. Абрамова, Г. О. Балл, Л. І. Божович, С. М. Бондаренко, Л. С. Виготський, П. Я. Гальперін, В. І. Гінецинський, В. В. Давидов, Д. Б. Ельконін, Л. В. Занков, І. О. Зімня, Л. Б. Ітельсон, І. І. Ільєсов, В. В. Краєвський, О. М. Леонтьєв, І. Я. Лернер, І. Лінгарт, В. Я. Лядіс, Ю. І. Машбіц, С. Л. Рубінштейн, Г. А. Цукерман, А. С. Шаров. Центральним суб'єктом навчання, довкола якого будується навчально-пізнавальне середовище у ВНЗ, є студент [3]. Як і будь-яка діяльність, учіння діяльність підпорядкована досягненню певних, заздалегідь визначених цілей, зазвичай освітніх. У процесі учіння кожна людина має одночасно вчитися і навчатися. Основним завданням такого підходу до освіти є розвиток здатностей студента для здобуття різнопрофільних знань [3]. Учіння у загально-психологічному розумінні – це цілеспрямоване засвоєння знань, а також умінь і навичок з метою наступного використання їх у подальшому житті, у практичній діяльності [4]. Учіння виступає у формі інтелектуальних або фізичних дій і є притаманною для людини діяльністю. Ефективність учіння діяльності залежить від множини чинників. Л. Б. Ітельсон обґрунтовує успішне учіння як “попутне наuczіння”, що має місце в активному навчальному середовищі, та гностичні засади учіння діяльності [5]. Головною ознакою учіння є свідоме бажання людини опанувати певні знання (конкретного або невизначеного типу та обсягу), набути вмінь і навичок, досягнути заданої форми поведінки, здійснювати намічений вид діяльності тощо. Розглянемо детальніше, що саме може служити змістовним індикатором індивідуальних відмінностей навчальної діяльності, який відображав би прогностичний потенціал щодо ефективності навчання, а також спробуємо оцінити можливості цілеспрямованого формування успішних способів саморегуляції і засвоєння знань у студентів.

Індивідуальні відмінності у навчальній діяльності описуються різними якісними і кількісними параметрами. Для їх опису за умов шкільного або професійного навчання спочатку використовувалося поняття “навчальні переваги” [6]. Пізніше для цього було введено поняття “стиль учіння” [7].

Поняття “стиль учіння” як індивідуально-своєрідні способи засвоєння інформації у навчальній діяльності (у більш широкому розумінні – властиві певному учневі стійкі способи взаємодії з його освітнім оточенням) враховує також вплив елементів навколишнього середовища – емоційних, соціологічних і фізичних чинників успіху/неуспіху навчальної діяльності [7]. Таким чином, поняття навчального стилю є дуже об'ємним, і до теперішнього часу, як зазначає

Є. В. Олейникова, серед різних напрямів дослідження стилів учіння одним з найбільш перспективних став напрям, присвячений вивченню бажаних учнями *підходів до учіння* [8]. Особливістю та визначальною характеристикою поняття "підхід до учіння" є цільові установки учнів стосовно навчальних завдань [9].

Підхід до учіння включає такі рівні психологічної регуляції навчальної діяльності:

- рівень мотиваційно-цільової регуляції – основні мотиви навчальної діяльності та цільові установки учнів/студентів стосовно засвоєння навчального матеріалу;
- операційний рівень – операційний рівень – переважні способи роботи з навчальним матеріалом (особливості сприйняття, способи запам'ятовування, прийоми вирішення навчальних завдань, переваги певних форм і методів навчання в цілому й т. д.).

Між особливостями навчальних мотивів і цільових установок учнів, а також реалізованими ними способами засвоєння матеріалу, в основі яких можуть бути стильові уподобання, передбачається тісний зв'язок. І хоча цей зв'язок і механізми його реалізації вивчені не повною мірою, його існування дає підставу розглядати "підхід до вчення" як інтегральну характеристику стилю навчальної діяльності [1].

У другій половині ХХ століття дослідниками з Великої Британії (Н. Ентвістл, Дж. Біггс) і Швеції (Ф. Мартон, Р. Сальє) було виявлено два основні підходи до навчання: глибокий і поверхневий, потім до них додався третій – стратегічний. Наразі статус останнього, його особливості і зв'язки з двома іншими підходами залишаються предметом дискусій [1]. Як зазначає англійський психолог Н. Ентвістл, хоча типологія учнів на "розуміючих" і "запам'ятовуючих" описувалася в психології ще з кінця ХІХ століття, сучасні дослідження дали великий емпіричний матеріал, а сучасні методи оброблення даних (факторний аналіз) – більш повні і водночас диференційовані уявлення у межах виділення глибокого та поверхневого підходів до учіння [10].

Глибокий підхід до учіння передбачає:

- наявність внутрішньої мотивації до навчання, інтерес до навчального матеріалу як такого або до процесу його засвоєння;
- активну залученість у вивчення навчального матеріалу, пошук його сенсу і взаємозв'язків з матеріалом, засвоєним раніше;
- перероблення інформації на високому когнітивному рівні.

Оскільки учіння з глибоким підходом більш структуроване й інтегроване, характеризується досить високими показниками саморегуляції учнів і орієнтоване на розуміння інформації, то навчальний матеріал запам'ятовується і засвоюється учнями краще, що підвищує ймовірність успішного проходження ними навчання.

Поверхневий підхід передбачає:

- наявність в учня зовнішньої мотивації до навчання і страху невдачі;
- відсутність в учня внутрішнього інтересу до навчального матеріалу, його розуміння і характеру зв'язків з раніше вивченим матеріалом;
- орієнтованість учня на точне відтворення фактів за допомогою механічного запам'ятовування.

В учнів з поверхневим підходом спостерігається низький рівень саморегуляції, для них властиві установки на виконання конкретних фіксованих завдань, які задовольняють вимоги педагогів.

Стратегічному підходу, виділеному емпірично дещо пізніше попередніх двох, властиві, з одного боку, мотив досягнення, сфокусований на конкретному результаті учіння, високих оцінках академічної успішності (як у разі поверхневого підходу), з іншого боку – наполегливість, докладання зусиль для досягнення навчальних цілей, смислова організація матеріалу і самоорганізація вчення (як у разі глибокого підходу).

У реальності учні найчастіше не відповідають жодному з цих трьох підходів, на що звертав увагу ще Н. Ентвістл. У різних навчальних ситуаціях підхід до

учіння може змінюватися. При цьому так звані “запам’ятовуючі” учні з поверхневим підходом до учіння – це аж ніяк не завжди пасивні учні. Вони можуть бути досить активними, але їхня активність має виражену мнемічну спрямованість [10]. Передбачається, що якісна своєрідність підходів до учіння може бути специфічною для учнів різних рівнів освіти і різної професійної спрямованості, а також учнів з різних культур. Зокрема, було виявлено так званий “азіатський парадокс”: в ході досліджень підходів до навчання у азіатських студентів було встановлено, що в них часто переважають високі значення поверхневого підходу. При цьому реально вони демонструють високий рівень якості знань та академічних досягнень. При більш детальному вивченні було виявлено, що студенти-китайці крім “розуміючого” і “запам’ятовуючого” підходів реалізують компромісний – “запам’ятовуючо-розуміючий” – підхід, в якому розуміння виступає засобом осмисленого запам’ятовування і навпаки. Таким чином, результати досліджень дозволили виділити і описати проміжні підходи до учіння [11].

Численні дослідження присвячені вивченню зв’язку між підходом до вчення і результатом засвоєння. В ході їх проведення отримано дані про те, що глибокий підхід забезпечує більш високий рівень якості засвоєних знань. Так, у своїй роботі Р. Сальє зазначає, що більшість учнів з глибоким підходом демонструють два найвищих рівня розуміння матеріалу (з чотирьох виділених автором), тоді як абсолютна більшість учнів з поверхневим підходом залишаються на двох низьких рівнях розуміння цього матеріалу. Р. Сальє також показав, що такий підхід до вчення забезпечує набагато вищу якість засвоєних знань, ніж загальний рівень розумового розвитку, який вимірюється традиційними тестами інтелекту.

Це підтверджується і дослідженням М. Проссер та Р. Міллар, в якому було виявлено, що підхід до вчення впливає на успішність зміни предметних уявлень у процесі навчання [11].

Таким чином, підхід до вчення є не тільки інтегральною характеристикою стилю навчальної діяльності, а й тісно пов’язаний з рівнем якості засвоєних знань, що, зокрема, дозволяє прогнозувати ефективність навчання студентів. Під ефективністю навчання ми розуміємо осмислене (а не механічне) якісне засвоєння студентами бази знань, що формує у студентів вміння застосовувати на практиці здобуті знання і навички, а також розуміння шляхів та способів подальшого їх збагачення й адаптації до мінливих умов ринку праці.

Ефективність навчання в ідеалі повинна відображати академічна успішність, але так трапляється не завжди. Оцінки завищуються або занижуються залежно від ставлення викладача до учня, комунікативних навичок учня та інших чинників, що особливо помітно саме в студентському середовищі, а оцінки швидше відображають лише загальну тенденцію в успішності навчання. Ймовірно, що саме ці особливості оцінок обумовлюють неоднозначність зв’язку між підходом до учіння та шкільною (і, швидше за все, зі студентською) успішністю: так, Є. В. Олейникова в своєму дослідженні показала, що в школі результат вчення сильніше залежить від виразності поверхневих навчальних установок, ніж глибоких. Негативний вплив перших, ймовірно, перевищує позитивний вплив другого на успішність [9].

Вивчаючи чинники, що сприяють становленню підходу до вчення, Н. Ентвістл виділяє розвиток мислення, розуміння відносності істини, а також імпліцитні концепції вчення. Визначено також, що значну роль у становленні підходу до навчання відіграють вимоги викладачів, методи викладання та оцінки знань учнів. Ф. Мартон і Р. Сальє провели дослідження, яке виявило деякі чинники, що перешкоджають глибокому підходу до вчення: надлишок матеріалів для вивчення, вимоги щодо переказу учнями вивченого матеріалу, застосування стандартних процедур і необґрунтованих трудовитрат; і навпаки, оцінювання розуміння матеріалу стимулює розвиток глибокого підходу.

Педагоги висловлюють свої вимоги до учнів як прямо (за допомогою контрольних питань і завдань, вказівок на обов’язкові та додаткові джерела інформації), так і опосередковано (за допомогою методів подачі матеріалу, демонстрації свого ставлення і т. д.). Орієнтуючись на ці вимоги, учні вільно чи мимоволі

привчаються засвоювати матеріал, виділяючи з нього те, що є більш значущим з погляду на вимоги викладачів. У такий спосіб в учнів формується уявлення про головне та другорядне в навчальному матеріалі, що частково формує і підхід до навчання.

Цікаво, що хоча багато педагогів декларують свою зацікавленість в ефективності навчання, реальний зміст їхніх вимог до знань учнів у навчальному процесі 35 років тому частіше зводився до перевірки знань учнів, як було показано в дослідженні Р. Ф. Кривошапової, Е. А. Красновського і В. З. Резнікової [12]. Хоча за минулі роки систему освіти було реформовано, ми припускаємо, що необхідність здавати єдиний державний іспит перетворює навчання в багатьох школах в муштру учнів, спрямовану на вироблення навички вирішувати певні типові завдання. Тому дуже ймовірно, що хоча багато педагогів й донині намагаються контролювати розуміння смислових одиниць навчальної інформації та зв'язків між ними, але в кінцевому підсумку вони націлені на перевірку знання певних понять і фактів, формулювань правил, типових схем міркування та рішення задач.

На становлення підходу до навчання впливають також особистісні чинники та індивідуальні особливості пізнавальної сфери. Дані про це нечисленні, у зв'язку з чим очевидно є необхідність подальших досліджень.

Як зазначає Є. В. Олейникова, підхід до учіння в старших класах ще не диференційований (про диференційованість і домінування будь-якого підходу можна говорити лише для 40% старшокласників), його формування почалося, і стильові особливості навчальної діяльності, які стосуються переважно операціонального рівня, можуть бути прицільно сформовані. Наприклад, проводилося навчання самостійній постановці питань до тексту через застосування узагальненого переліку питань, які в принципі можуть бути поставлені до будь-якого тексту й сприяють аналізу смислової структури тексту, що в підсумку призвело до підвищення ефективності засвоєння матеріалу за повнотою, зв'язністю та узагальненістю [9].

О. О. Сухотін ще раз підкреслює, що підхід до учіння передбачає врахування мотиваційно-цільової складової регуляції учіння. Це дуже важливо для розуміння того, як людина навчається і до чого це призведе, адже учіння – це діяльність, а діяльність не може розглядатися у відриві від її мотивації.

Висновки. Структура навчальної мотивації починає формуватися в шкільному віці і безумовно інтегрується в підхід до учіння. На вибірці школярів у низці досліджень показано, що навчальна мотивація формується багато в чому під впливом освітнього середовища, а успішність навчання багато в чому забезпечується психологічною комфортністю навчання, яка насамперед визначається поведінкою педагога і змістовною та емоційною взаємодією учасників освітнього процесу. У зв'язку з цим ми приходимо до висновку про те, що напрям дослідження формування підходів до учіння в контексті різних освітніх середовищ виявиться перспективним, а отримані результати можуть бути покладені в основу підвищення ефективності навчання як школярів, так і студентів. Коли на зміну школі приходить ВНЗ, освітнє середовище різко змінюється, прицільного формування операціональної сторони підходу до навчання як правило не відбувається, підхід до навчання продовжує формуватися стихійно, орієнтуючись на внутрішні інтереси студента і зовнішні вимоги до результатів навчальної діяльності. Отже, свідоме формування підходу до учіння у студентів здається нам цілком реальним завданням, яке сприятиме ефективності навчання, оскільки це передбачає можливість розвитку як операціонального рівня навчальної діяльності, так і пізнавальних мотивів у структурі навчальної мотивації.

Список використаних джерел

1. Сухотин О. О. Подход к учению как фактор эффективности обучения студентов вузов / О. О. Сухотин // Научно-методический журнал «Психология в вузе». – 2013. – № 5. – С. 99–106.
2. Скрипченко О. В. Вікова і педагогічна психологія : навч. посіб. / Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін. – К. : Каравела, 2008. – 400 с. – (Серія вища освіта України).

3. Сингаївська А. М. Розмежування понять “навчання” та “учіння” / А. М. Сингаївська // Вісник Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2011. – № 3. – С.145–149.
4. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник / И. А. Зимняя. – М. : Логос, 2004. –384 с. – (Новая университетская библиотека).
5. Ительсон Л. Б. Лекции по современным проблемам психологии обучения / Л. Б. Ительсон. – Владимир : [б. в.], 1972. – 264 с.
6. Улановская И. М. Что такое образовательная среда школы? Какие бывают образовательные среды? / И. М. Улановская // Начальная школа: плюс-минус. – 2002. – № 1. – С. 3–13.
7. Холодная М. А. Когнитивные стили как проявление своеобразия индивидуального интеллекта : учебное пособие / М. А. Холодная. – К. : УМК ВО, 1996.
8. Олейникова Е. В. Влияние стиля учения на понимание школьниками учебных текстов : автореферат дисс...канд. психол. наук. – М., 2012.
9. Олейникова Е. В. Подход к учению как интегральная характеристика индивидуального стиля учебной деятельности / Е. В. Олейникова // Педагогические науки. – № 2. –2007. – С. 57–61.
10. Entwistle N. Styles of Learning and Teaching / N. Entwistle. – N. Y., 1981.
11. Biggs I. V. Approaches to learning in two cultures / I. V. Biggs. – Hong Kong, 1999.
12. Кривошапова Р. Ф. Требования к знаниям, умениям, навыкам учащихся / Р. Ф. Кривошапова, Е. А. Красновский, В. З. Резникова // Советская педагогика. – 1978. – № 2. – С. 15–26.

*Е. Р. ШИПАНОВСКАЯ,
кандидат психологических наук, доцент,
доцент кафедры философии и социально-гуманитарных дисциплин,
Национальная академия статистики, учета и аудита*

Учение как ведущий фактор профессионального и личностного развития будущих специалистов

Проведен теоретический анализ исследований учения как специфической формы активности субъекта обучения (студента), современных подходов к учению, очерчены перспективы их применения для повышения эффективности обучения и последующего целенаправленного использования в профессиональной деятельности успешно сформированных навыков обработки и усвоения учебного материала (новой информации), саморегуляции.

***Ключевые слова:** учение, стиль учения, мотивация учебной деятельности, саморегуляция, подход к учению, глубокий подход, поверхностный подход, стратегический подход, эффективность обучения.*

*O. R. SCHIPANOVSKA,
PhD (Psychology), Associate Professor,
Associate Professor of the Cathedra of Philosophy, Social Sciences and Humanities,
National Academy of Statistics, Accounting and Audit*

Learning: A Critical Factor for Professional and Individual Development of Future Specialists

The established practice of professional training on the basis of scientific perceptions (ideas) is an important issue today, although post-graduates will be mature and self-sufficient professionals but in future, by augmenting the earlier acquired knowledge, skills and competencies through continual training process. Not less acute problem of the pedagogical psychology today is adaptation of new coming students to new conditions

of training in HEE, as during the first academic year students faced harder difficulties due to the increasing information follows, when strategies and styles of training, used at school, prove to be of little efficiency. Therefore, once graduating HEE, a professional will inevitably face the necessity to enhance his/her competencies, upgrade professionally and intellectually, bridge the gap between the demands put to him/her and the competencies that he/she avails, and this process will be more balanced due to the established methods of assimilation and self-regulation. A specific form of individual activities, meant for assimilation of knowledge, fostering of skills and qualifications and mental development is learning.

Theoretical analysis of studies on learning as a peculiar form of activity of object of training (student) is made; advanced approaches to learning are highlighted. Their potential applications for training efficiency enhancement and purposeful use of reared skills to master and assimilate training material (new information) and self-regulation are outlined.

The conclusion is made that the field of studies on approaches to learning in various education contexts is an advanced one, and its results can lay the basis for efficiency enhancement in training school pupils and university students alike. Use of the approach to students' learning appears a quite feasible objective in upgrading training efficiency, as it enables to develop the operational level of training activities and cognitive stimuli as part of training motivation.

Key words: *learning, style of learning, motivation of training activities, self-regulation, learning approach, extended approach, superficial approach, strategic approach, training efficiency.*

